

//ИСТОРИЯ

Подкаст за ужасите от „Белене“ с разкази на оцелели

Тамара Вълчева
tamara.valcheva@capital.bg

➔ Документалната поредица е съвместна продукция на фондация „Софийска платформа“ и подкаста „Градски детектив“.

➔ Епизодите проследяват как се раждат репресиите, как функционират и как продължават да отекват десетилетия по-късно.

➔ Занимаването с историята на комунизма и запазването на паметта за неговите престъпления е вид терапия за цялото ни общество.

➔ Арката пред концлагера „Белене“ на остров Персин | снимка Lens2Lens

В „Вие не сте нищо, вие не сте хора“ - това е репликата, с която започва всеки епизод на подкаста „Островът“, новата документална поредица на „Градски детектив“. В нея журналистките Яна Пункина и Ана Благова разказват за концлагера „Белене“, намиращ се на островен архипелаг в р. Дунав, единственият запазен от близо 90 концлагера в България, който е място за памет - свидетелство за престъпленията на комунистическия режим. В епизодите се чуват откъси от интервюта с оцелели лагеристи, проведени и съхранени от фондация „Софийска платформа“, която се занимава с изучаването на историята на близкото ни минало и с гражданско образование.

Записите от интервюта са изключително ценна част на епизодите в подкаста, но не толкова важен е контекстът, предоставен от включените разговори с историци и културолози. Ясно си личи защо липсата на адекватен разказ за престъпленията по време на комунизма отравят днешните ни опити за демократично общество. „Разделението, посято от комунистическата репресивна система, продължава до ден днешен и се отпечатва върху следващите поколения. Все още версиите за миналото ни са паралелни и те никога не се пресичат“, казва Яна Пункина. Тя допълва, че това води до парадокси: едни българи гледат с носталгия към период, който за други българи е бил кошмарен. Новият подкаст е част от усилията да се оформи

един общ разказ за близкото ни минало, почиващ на историческите факти.

Епизодите са разделени спрямо различните периоди, през които е съществувал концлагерът, или както Народната република го е наричала цинично ТВО - трудово-възпитателно общежитие (среща се и като трудово-възпитателно учреждение). От създаването на лагера през 1949 г. до закриването му чак през 1987 г. в „Белене“ са били затворени над 15 000 души. Не просто научаваме за ужасите, но ги съпреживяваме благодарение на смелите разкази на анархистката Цветана Джерманова, която е била в частта за жени - „Щурчето“, Мехмед Тюркер, който е арестуван по време на насилствената асимилация от страна на държавата, наречена

Възродителен процес, състезателя по борба Колю Вутев, горянина Величко Велев, Никола Даскалов и други.

Колкото и различни да са съдбите на хората, попаднали в „Белене“ - дали защото са били земеделци срещу колективизацията, дали защото са били политически затворници, дали защото са искали да избягат от България, или просто не са имали късмет и са били хванати от улицата, за да попълнят бройката и да служат за назидание на народа, общото е, че всички са подложени на унижение, което ги променя завинаги. „Когато ме изкараха от килията, представях един жив труп, такъв какъвто сте виждали в Освиенцим“, спомня си Величко Велев (р. 1933 г.), който няма и 20 години, когато е „вдворен“, по

Разделението, посято от комунистическата репресивна система, продължава до ген днешен и се отпечатва върху следващите поколения. Все още версиите за миналото ни са паралелни и никога не се пресичат.

Яна Пункина

Когато ме изкараха от килията, представяхах един жив труп, такъв, какъвто сте виждали в Освиенцим.

Величко Велев

Благова решават, че е важно да започнат подкаста именно с историите на Величко Велев и Николай Даскалов. Техните съдби свидетелстват, че хората са реагирали различно на мъченията, глада и нечовешките условия, на които са били подлагани в лагера „Белене“.

„Историята на Никола Даскалов е тежка и ни показва цялата първезност на комунистическата система, преследван само заради произхода си“, казва Борислав Димитров, директор на Фондация „Софийска платформа“. По време на тормоз в концлагера Никола Даскалов накрая подписва декларация, че ще сътрудничи на Държавна сигурност. „Тук възниква въпросът имаме ли право да го съдим, жертва ли е едно 17-годишно момче, чийто баща е разстрелян, или извършител. Трябва ли гласът му да бъде чул, или трябва да го заглушим“, казва

терминологията на Държавна сигурност, на остров Персин. Като ученик се присъединява към съпротивителното движение на горяните, но е проследен и заловен. Така попада в беленския лагер, където е трябвало да работи наравно с останалите, въпреки че е бил слаб и без никакви сили. Лагеристите в „Белене“ са изградили пътищата и постройките на територията на островния архипелаг, строили са диги, работили са в земеделието - примитивен труд, почти робски, не са им давали почти никакви инструменти.

„Лагерът смилаше хората. Губеха индивидуалността си“, чуваме спомените на Никола Даскалов (р. 1934 г.) в подкаста, който опитвайки се да оцелее на острова, казва „тук разбрах, че сме тяхна собственост“. Той е син на областния управител на Пловдив от царско време. Баща му е разстрелян по време на Народния съд, а той и майка му са изселени в далечно село. И докато Велев е развивал активна съпротивителна дейност, единственото „прегрешение“ на Даскалов е, че е бил син на баща си. Провокатори и подставени лица на няколко пъти се опитват да го подтикнат към заговор срещу комунистическия режим, той винаги страни и отказва и въпреки това също е „въдворен“ в Белене.

Хората в концлагера са падали там без съд и присъда, „разпределяни са в различни категории спрямо степента на обреченост“, обяснява Ана Благова в подкаста. Гладът и принудителният труд са били едни от инструментите за тормоз. Храната е била недостатъчна, а квотите често са били непосилни и така лагерниците са живеели във вечно изтощение, принудени да оцеляват, като се хранят с жаби, змии и дори котки.

След като изслушват часове с интервюта и изчитат стотици архиви, Яна Пункина и Ана

📍 Лозунгът, с който са посрещани новите обитатели на острова е „Врагът престава да е враг, когато е физически унищожен“ |

снимка Lens2Lens

📍 Исторически тур на о. „Белене“ | снимка Lens2Lens

Борислав Димитров.

Може да има хора, които са против факта, че неговите спомени са записани. Но според фондация „Софийска платформа“ и подкаста „Градски детектив“ точно заради този опит е важно да се чуе разказът на Никола Даскалов. Проследявайки неговия път от син на „враг на народа“ до лагерист в „Белене“, подписал за сътрудник на ДС, излязъл от концлагера, завър-

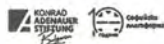
шил образованието си, можем да видим как един тоталитарен режим се е запазил толкова дълго на власт. Разбира се, че е имало и много други хора, които не са били пречупени и не са подписали, но не всеки е могъл да издържи на натиска.

„Важно е да се уточни, че голям брой от хората са подписали декларации, че ще сътрудничат на Държавна сигурност само за да изля-

>70

❶ **Цветана Джерманова (1928-2024).** Била е затворена в лагерите „Босна“ и „Белене“, защото е била анархистка | снимка Lens2Lens

❷ **Величко Велев (1933 г.),** бил е 2 години и 5 месеца в арест и лагер за участие в съпротивата | снимка Lens2Lens

❸ **Никола Даскалов (1934 - 2025),** бил е 9 месеца в арест и лагер, защото е син на областен управител в Царство България | снимка Lens2Lens

>69 зат от „Белене“, но после в доносите си са писали само общи приказки и не са навредили на никого“, обръща внимание Борислав Димитров. След падането на режима Никола Даскалов започва да говори открито, разказвайки историята си. „Историята на Никола наистина е деликатна, защото той беше успешен политик по време на Прехода, комунистическият режим не успява да го смачка, за разлика от повечето хора, които са били в лагера и след това стават аутсайдири“, казва Яна Пункина. В неговата съдба откриваме пълния набор от инструменти на една репресивна система.

Колкото по-добре разберем как е функционирала, толкова по-сигурно е, че няма да я допуснем отново в живота си. „Занимаването с историята на комунизма и запазването на паметта е вид терапия за цялото ни общество. Преработването на травматичното близко минало ни помага да вникнем в решенията, които взимаме в момента“, казва Борислав Димитров. Той допълва, че разговорът за „Белене“ е като ваксина срещу дезинформацията и пропагандата. Заниманието с темата е силна превенция на соцносталгията - „някой ни казва, че баничката е била 5 ст., но слагайки от другата страна на кантара ужасите от лагерите, невъзможността да се пътува, несвободата, баничката изведнъж започва да ни нагарча“, казва Димитров.

Проблемът е, че всички усилия са оставени на неправителствени организации, граждани и активисти, а държавата няма никакво отношение към запазване на спомена за най-дълго

функциониращия концлагер от времето на комунизма. Забравата е опасна, защото и до ден днешен се срещат хора, за които историческите факти са толкова травмиращи, че ги отричат и казват, че концлагерите са били само безобидни места за трудово превъзпитание и че мъченията и убийствата не са се случили.

Това е странно, защото съществуването на концлагери никога не е било тайна дори по време на комунизма, не са били тайна и нечовешките условия на живот, мъченията и глада, напротив, властта е искала да се знае за тях, макар и неофициално, за да служат като заплаха. „Основната функция на „Белене“ не е била физическото унищожение, а психологическото въздействие на хората отвън, тоягата, с която хората са били плашени“, казва Борислав Димитров. Въпреки това в лагера с циничното название „Слънчев бряг“, който е бил до Ловеч, е имало множество разстрели и масови убийства. Разстрели е имало и на Белене, както и загинали лагеристи от глад и изтощение.

Истинската трагедия е, че до ден днешен държавата не е направила нищо, за да създаде паметници там, където се знае, че са масови гробове, не е направено проучване, не е почетепа паметта на жертвите - на островите „Магареца“ и „Предела“. Няма и точен брой на загиналите, но се предполага, че са хиляди. „Запазена е кореспонденция между началника на затвора и заместник вътрешния министър Мирчо Спасов, където обсъждат как по-потайно да заравят телата на убитите, детайлите са шокиращи“, каз-

ва Борислав Димитров. Той допълва, че за 35 години няма политическа воля някой да заяви ясно и нееднозначно, че за нашето общество е важно да почетем жертвите.

Не само че няма уважение към паметта на загиналите, но няма наказания. В последния епизод на подкаста чуваме - „отговорните за престъпленията не са дадени на прокурор и съд, Мирчо Спасов дори израства в кариерно в МВР“, казва историкът проф. Момчил Методиев. Той и културната антроположка проф. Даниела Колева, както и Борислав Скочев, авторът на „Концлагерът Белене 1949 - 1987. Островът, който уби свободния човек“ (изд. „Сиела“), помагат за изясняване на историческия контекст. Неговият труд е изключително ценен за запазване на паметта, но младите днес много трудно биха се обърнали към книга от близо 1000 стр., затова от фондация „Софийска платформа“ са създали с помощта на AI начин да симулират разговор с оцелелите от Белене, посетителите на страницата им belene.camp/ могат да им задават въпроси.

На същия сайт можете да запазите тур с гид из мемориалния комплекс „Белене“. От „Софийска фондация“ често правят обучения на учители на място - „винаги най-запомнящото се от цялото преживяване си остава разговорът с оцелелите лагеристи“, казва Борислав Димитров. За съжаление посещениято на лагера не е залегнало официално в учебната програма на учениците, а училищата, които се включват, го правят само по собствена инициатива. **IK**